

VAIKENEVA KULTTUURI JA VIERAAN KIELEN PELKO

Miksi suomalainen vaikenee vieraallakin kielellä

Jaakko Lehtonen

Jyväskylän yliopisto

ABSTRACT

**SILENT CULTURE AND FOREIGN LANGUAGE APPREHENSION:
why is the Finn reticent when speaking a foreign language?**

Finns are often described as being reticent and unwilling to communicate. Many Finns themselves hold the view that Finns are especially clumsy and disfluent when they are supposed to speak a foreign language.

In the first chapter of the present paper, the concepts of reticence and communication apprehension are discussed with a special emphasis on the origins of negative emotional attitudes against foreign language use. A mirror theory of foreign language apprehension is introduced. It suggests that the primary reason for a person's unwillingness to communicate in a foreign language might not be in the anticipation of a negative outcome of an interactive situation but in the perception of a difference between the subjective ideal self and the actual performance.

The second chapter emphasizes the importance of the cultural beliefs, attitudes, values, and sociopragmatic rules which in each culture are used for the interpretation of any symbolic behaviour. Many of the failures which are typical for foreign language speakers can be explained by means of differences in the perception and signalling of explicitness, self-disclosure, solidarity, and other culturebound patterns of communication.

Many of the misinterpretations of the FL-speaking Finn's communicative intentions can be explained in terms of differences in the perception of time and in the temporal organization of communication. The consequences of timing typical for Finns, eg. long pauses, long waiting times between turns, low tolerance of interruptions and high tolerance of silence, are discussed in detail and suggestions for FL teaching are made in view of specific problems of the reticent and apprehensive Finnish student.

"Wovon man nich sprechen kann darüber muss man schweigen" laulaa suomalainen kultakurkku M.A. Numminen tunnetussa Wittgenstein-tulkinnassaan. Vaikeutemisella on jokaisessa kulttuurissa monia eri tehtäviä. Puhumisoikeutta ja vaikeutemisen velvollisuutta säätelevät monet yhteiskunnan normit ja konventiot. Useat niistä ovat tiedostamattomia ja niiden olemassaolon huomaa vasta kun niitä vastaan rikkoo. Erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ihmisellä on oikeus puhua tai vaieta tai velvollisuus puhua tai olla vai (Geissner 1975). Puhumattomuus tai vaikeuteminen ei aina ole kielteistä. Jänitiskirjan sankarin vaikeuteminen uhkauksienkin edessä on merkki urhoollisuudesta ja ylpeydestä, sadussa puhumattomuuteen saattaa liittyä jopa maagista voimaa. Vaikeuteminen on tapa osallistua toista kohdanneeseen suruun, se on myös tapa osoittaa hartautta. Aterialla puhumattomuus saattaa kuulua hyviin tapoihin ("ei saa puhua ruoka suussa", "lät maten tysta mun"), lapsen kuuluu vaieta vanhempien puhuessa, oppilaan luokassa, naisen seurakunnassa ja seurakuntalaisten kirkossa (Stedje 1983).

Puhumattomuus, vetäytyminen pois keskustelusta, vaikeuteminen puhetilanteessa tai jopa sellalaisten tilanteiden tietoinen karttaminen, joissa voisi joutua puhumaan, ovat vaikeutemisen muotoja, joiden syy on puhujan omilla asenteilla, peloilla tai tiedoilla. Vaietiolo silloin, kun ei ole sanottavaa tai kun on epävarma tilanteen edellyttämästä käyttäytymisestä, voi olla puhumista parempi ja palkitsevampi vaihtoehto.

Seuraavassa analysoidaan suomalaisen vaikeutemisen syitä vieraan kielen ja kulttuurin näkökulmasta. Yksi syy siihen, että suomalainen vaikeutnee vieraalla kielellä, saattaa olla yleinen kommunikointipelko ja sosiaalinen arkuus. Toinen syy saattaa olla suomalaisen vieraan kielen käytännön kielitaidon puutteellisuus ja oman kielitaidon heikkouden tiedostamisesta johtuva itsekritiikki. Mutta osa siitä vaietonaisuuden ja vähäpuheisuuden vaikutelmasta, jonka suomalaisen kielikäyttäytyminen ulkomaalaiselle antaa, on tahatonta. Suomalaisen kommunikatiokäyttäytymiseen kuuluu ominaisuuksia, jotka muunkielinen tarkkailija saattaa tajuta vaikeutemiseksi ja tulkita virheellisesti haluttomuudeksi osallistua keskusteluun.

Tuskin mikään samanaikaisesti huvittaa, sääliittää ja hävettää suomalaista niin paljon kuin toinen suomalainen puhumassa vierasta kielttä. Suomalaisen vieraan kielen käyttöyrityksillä naurattavat tankerovitsit ovat omalaatuinen osoitus kielitaitoomme liittyvästä heikosta kansallisesta minäkuvesta. Suomalainen on kansallisesti huolestunut siitä, että hän vierasta kielttä puhumaan uskaltautuessaan menettää kasvonsa ja joutuu naurettavaksi.

Astrid Stedje (1982) on kuvaillut vieraan kielen käyttäjien anteeksipyyntö- ja etäisyydenottoindikaattoreita (Distanzierungsindikatoren), joita

puhujia käyttää osoittaakseen itse tietävänsä, että hänen käyttämänsä sana tai ilmaus on väärä. Etäisyydenottoindikaattoreilla, esimerkiksi naurahduksilla, puhuja haluaa ikään kuin osoittaa kuulijalle, ettei ole niin tyhmä ja yksinkertainen kuin miltä hänen puheensa kuulostaa. Suomalaiset tankerovitset ja suomalaisten oman vieraan kielen taidon anteeksipyytely ovat kansallinen etäisyydenottoele, jolla haluamme vakuuttaa itsellemme olevamme parempia kuin miltä meidän englantimme omaan korvaamme (!) kuulostaa.

Stedje (1983) esittää yhdeksi puhumattomuuteen johtavaksi tekijäksi oman kielikoodin häpeämisen. Oman koodin häpeämiseen liittyy minäkuvan heikkous ja toisen edustaman kielen paremmaksi tiedostaminen. Seija Mannisen (1984) tutkimuksen mukaan noin joka viides suomalainen yliopisto-opiskelija pelkää, että hänen englanninkieliselle puhe-suoritukselleen nauretaan. Lähes 15 % vastaajista pelkää englantinsa kuulostavan naurettavalta, mutta peräti kaksi kolmesta on jossain määrin huolissaan siitä, miltä heidän englantinsa toisen korvassa kuulostaa. Olisi mielenkiintoista selvittää kokeellisesti, missä määrin juuri tämä tekijä selittää suomenkielisen haluttomuutta käyttää vierasta kieltä. On mahdollista että sellainen kielenopetus, joka liiaksi korostaa oppilaan oman suorituksen ja oppimistavoitteen välistä eroa, synnyttää oman kielikoodin häpeämistä ja kielenkäyttötilanteiden karttamista. Klopff ja Cambra (1979) ovat osoittaneet, että havaijilaiset opiskelijat ovat muita amerikkalaisia arempia käyttämään englannin kieltä. Yhtenä syynä havaijilaisten suurempaan puhumisarkuuteen he pitävät kouluopetusta: koulu on yrittänyt aktiivisesti karsia havaijilaisten paikallismurteen, pidgin-englannin, mutta on samalla heikentänyt sen puhujien itsetuntoa ja saanut pidgin-englannin puhujat häpeämään omaa kielimuotoaan.

Puhumiseen liittyviä kielteisiä tuntemuksia on tutkittu tieteellisesti jo viime vuosisadan lopulta lähtien (ks. Lehtonen 1983b). Sellaisia teoreettisia käsitteitä, jotka on tarkoitettu kuvaamaan ja selittämään puhumisen pelkoja, ovat mm. ramppikuume (stage fright, Clevenger 1959), yleisönpelko (audience anxiety; Paivio 1963), ujous (shyness; Pilkonis 1977, Zimbardo 1977), vähäpuheisuus (reticence; Phillips 1965), kommunikointihaluttomuus (unwillingness-to-communicate; Burgoon 1976) ja -kenties tunnetuin kaikista - viestintäarkuus (communication apprehension; McCroskey 1977; puhumisen peltoista enemmän ks. Lehtonen 1983b; Valkonen 1984).

Jyväskylän yliopiston soveltavan kielitieteen ja puheentutkimuksen laitoksessa on yhteistyössä yliopiston englannin kielen laitoksen kanssa tekeillä laajajakso selvitys, jossa eritellään suomalaisten puhumiseen liittämiä odotuksia ja pelkoja. Eräässä tutkimuksen esikokeessa, johon osallistui yhteensä 200 yliopiston ja keskiasteen opiskelijaa sekä työssäkäyvää henkilöä,

vastaajien arvioitavaksi annettiin joukko kommunikaatiotilanteita ja niihin suhtautumista koskevia väitteitä. Osa kysymyksistä koski vieraan kielen (englannin) käyttötilanteita. Tulosten analysoinnissa näistä osioista muodostui odotetusti itsenäinen faktori, joka selitti testin koko varianssista 12 %. Vieraan kielen pelkoa koskeviin kysymyksiin annettujen vastausten jakautuminen on esitetty taulukossa 1.

Seija Manninen (1984) on kehittänyt vieraan kielen pelon testiä edelleen. Mannisen 119 väitteestä koostuva kysely, jonka sen laatija on tehnyt 231 opiskelijan ryhmälle, antaa runsaasti lisätietoa suomalaisten englannin kielen käyttöön liittyvistä affektiivisista tekijöistä. Mannisen mukaan noin joka kuudes opiskelija on huomattavan ahdistunut joutuessaan käyttämään englantia. Vain joka viides ilmoitti olevansa aivan levollinen englantia puhuessaan. Eräät englannin kielen pelko -summamuuttujan 16 väitteestä ovat erikseenkin kiinnostavia: yli puolet vastaajista ilmoitti koulussa pitäneensä enemmän kirjallisista harjoituksista kuin englannin puhumisesta; vain 12 % ei ole koskaan hermostunut englantia puhuessaan, mutta silti neljä viidestä opiskelijasta pitää ulkomaalaisten kanssa keskustelemisestä.

Vieraan kielen käyttämisen pelko vaikuttaa kahdella tavalla: se vaikuttaa itse puhetilanteessa ja ennakoivasti. Puhetilanteessa vieraan kielen pelko lamauttaa ajatusta samalla tavoin kuin muutkin pelkotilat, ja kun oikeita sanoja tai järkevää ilmaisuakaan ei löydy, kasvaa ahdistus yhä suuremmaksi. Koska ihminen pyrkii kiertämään sellaisia tilanteita, joissa tietää tai pelkää ahdistuvansa, hän alkaa ennakoida käyttäytymistään myös välttääkseen ahdistavan ja epäonnistumisen kokemuksen tuottaneen vieraan kielen käyttötilanteen.

Vieraan kielen oppituntipelko ja vieraan kielen käyttämisen pelko vaikuttavat myös kielenoppimiseen. R.C. Gardnerin ja hänen kollegojensa toisen kielen omaksumisen teorioissa (ks. esim. Gardner et al. 1983) vieraan kielen oppimisen selittää oppimismotivaatio, jonka edellytyksenä on kahteen pääluokkaan (integratiivisuus eli asenteet kieliä ja ryhmän ulkopuolisia kohtaan sekä asenteet kielenoppimistilannetta ja opettajaa kohtaan). Jakautuva asennetekijä. Kielenoppimista selittäviin tekijöihin kuuluu myös tilanneahdistuneisuus eli oppituntipelko ja vieraan kielen käytön pelko, joskaan Gardnerin tutkimusryhmä ei pidä niitä oppimistulosta selittävinä kausaali-tekijöinä. Oppituntipelko kuitenkin haittaa vieraan kielen oppimista. Pelokas oppilas menestyy keskimäärin muita huonommin ja opettaja arvioi hänen koulumenestyksensä muita heikommaksi (McCroskey ja Daly 1976).

Useimpien ihmisten kokemuksiin kuuluu tilanteita, joissa esiintyminen tai jo sen ajattelemisen on synnyttänyt rämpikuumetta, levottomuutta tai

Taulukko 1. Eräiden Jyväskylän yliopistossa tehdyn kommunikointi-arkuustutkimuksen esitettin väitteisiin annettujen vastausten jakautuminen yliopisto-opiskelijoiden, keskiasteen oppilaitoksissa opiskelevien ja työelämässä olevien koehenkilöiden ryhmissä (Valkonen 1984).

(Viestintäarkuustesti 1982, osio D: vieraan kielen pelko)

Väite	Ryhmä		Yliopisto		Keskiaste		Työelämä	
			kyllä	ei	kyllä	ei	kyllä	ei
	%	%	%	%	%	%	%	
1. Yritän karttaa tilanteita, joissa joudun puhumaan englantia.	70	30	53	47	27	73		
2. Koulussa oli joitakin tunteja, joille menemistä pelkäsini.	67	33	58	42	48	52		
3. Minusta on hauskaa yrittää puhua ulkomaalaisten kanssa englantia.	29	71	43	57	47	53		
4. Koulussa menin mielelläni englannin tunnille.	18	82	34	66	32	68		
5. Minusta tuntuu ahdistavalta, kun joudun puhumaan ajatuksistani ja tunteistani englanniksi.	85	15	62	38	26	74		
6. Yleensä menin koulussa mielelläni kaikille tunneille.	33	67	43	57	39	61		
7. Menen mielelläni mukaan, jos tiedän pääseväni käyttämään englantia.	52	48	66	34	74	26		
8. Englannin tunnille meneminen tuntui vastenmieliseltä.	92	8	74	26	80	20		

suorastaan ahdistusta ja pelkoa. Monien mielessä tällaiset epämiellyttävän sävyiset mielikuvat liittyvät juuri puhumiseen: yleisölle esiintymiseen, puheenvuoron käyttämiseen kokouksessa tai johonkin tilanteeseen, jossa on joutunut kommunikoimaan vieraalla kielellä. Mitä ahdistavampia puhumiseen ja esiintymiseen liittyvät tunteet ovat, sitä luonnollisempaa on, että henkilö uusia ahdistuksen kokemuksia välttääkseen pyrkii karttamaan niitä aiheuttavia tilanteita. Kommunikaatioarkuus ei ole mikään suomalaisten erityisongelma. Tutkimusten mukaan joka viidennellä amerikkalaisella on puhumiseen liittyvän ahdistuneisuuden määrä sellainen, että se edellyttäisi arkuuden poistamiseen tähtäävän kurssin käymistä (ks. Valkonen 1984). Puhumisen pelko saattaakin kuulua juuri sellaisten kulttuurien ongelmiin, joissa sujuva puhe-suoritus on menestyksen ja myönteisen henkilökuvan keskeisiä mittareita. Sellaisessa kulttuurissa, jossa ulkoisen puhe-suorituksen sosiaalinen arvostus on vähäisempi, ei myöskään pelko omasta epäonnistumisesta ole yhtä todennäköinen vaikenemisen syy. Vieraan kielen käyttämistilanteesta vetäytyminen saattaa johtua kahdesta erilaisesta 'pelosta': sen voi aiheuttaa heikon minäkuvan ja epärealistisen tavoitetasen synnyttämä pelko omasta epäonnistumisesta, mutta sen syynä voi olla myös puutteellisista kokemuksista johtuva tunteettoman pelko ja varovaisuus.

Vaikka puhumattomuutta ja puhumisen pelkoja on käsitelty sadoissa tutkimuksissa, ovat tutkijat jatkuvasti erimielisiä ilmiöiden perimmäisistä syistä (Lehtonen 1983b). Vieraan kielen käytön ongelmista tärkein on luonnollisesti kielitaidon puutteellisuus, joka estää osallistumisen samanarvoisena vieraskieliseen keskusteluun. Jenny Thomas (1983:96) on kiinnittänyt huomiota siihen, että vieraan kielen käyttäjä on tuomittu olemaan persoonallisuudeltaan rajoitteinen keskustelija, jolla sallitaan olevan vain tavanomaisia vakiomielipiteitä, joka ei saa arvostella, joka ei saa olla jyrkkä, ei karkea eikä ivallinen. Hänen odotetaan olevan mielipiteiltään ja puheiltaan alistuva ja muita myötäilevä. Jos hän esimerkiksi yrittää olla ivallinen, hänen yrityksensä tulkitaan hyväntahtoisen ymmärtäväisesti puutteellisesta kielitaidosta johtuvaksi.

Kyvyttömyys osallistua keskusteluun normaalilla tavalla saattaa jo yksinään riittää vaikenemisen ja interaktiosta vetäytymisen selitykseksi, mutta vaikenemis- tai syrjäänvetäytymispäätöksen taakse saattaa kätkeytyä myös muita emotionaalisia tekijöitä. Vaikenemisen syynä vieraan kielen käyttötilanteessa voi puutteellisen kielitaidon ja vähäisen sanavaraston lisäksi olla kyvyttömyys käyttää vieraskielisessä keskustelussa niitä strategioita, joita äidinkielisessä puheessa käytetään lähes automaattisesti. Tällainen kielellinen avuttomuus ei ole vieraan kielen puhujan tarkoituksellista vai-

kenemista, jolla yritetään peitellä vähäisiä tietoja tai taitoja, vaan se johtuu oman käyttäytymisen tietoisesta suunnittelun ruuhkautumisesta ja lukkiutumisesta: Vieraan kielen puhuja joutuu tietoisesti monitoroimaan monia sellaisia toimintoja, jotka äidinkielisessä tilanteessa ovat automaattisia. Kognitiivista kapasiteettia tulee käytetyksi tällöin niin paljon, että 'ylemmän tason' toiminnan suunnittelu estyy. Ellei avuttomuus kielellisten ongelmanratkaisustrategioiden käytössä johda täydelliseen vetäytymiseen vuorovaikutustilanteesta, se voi aiheuttaa epäröintitaukoja ja muunlaista puhe-suorituksen epäsujuvuutta. Varsinkin sellaisessa vieraan kielen käyttäjässä, jolle on ominaista oman käyttäytymisen tarkkailu ja jonka usko kielenkäyttötilanteista selviytymiseen on heikko, kielellisen ajattelun lukkiutuminen synnyttää ahdistusta, joka heikentää suorituskkyä entisestään.

Puutteellisen kielitaidon ja puutteellisten kommunikointistrategioiden ohella toinen vaikenemiseen johtava emotionaalinen tekijä saattaa liittyä huoleen hyväksytyksi tulemisesta ja epäonnistumisen pelkoon. Monet kommunikointiarkuutta selittämään rakennetut teoriat antavat kuvan, että ihminen pitää puhumista kielteisenä, epämiellyttävänä ja ahdistavana toimintana, jota useat haluavat kokonaan välttää. Puhujan toimintaa pidetään niissä tilanteen ja ympäristön ohjaamana reaktiokäyttäytymisenä. Yleisemmät toisen henkilön ja yleisön vaikutusta selittävät sosiaalipsykologian teoriat olettavat, että yleisön läsnäolo pääsääntöisesti vahvistaa henkilön dominoivaa responssia eli hänen eniten harjoiteltua käyttäytymistapaansa (ks. esim. Paulus 1980). Sosiaalisen tehostamisen (social facilitation) tai sosiaalisen vertaamisen (social comparison) teoriat selittävät yleisötilanteeseen liittyvän pelon yleensä mieluummin suorituksen kielteisten ja myönteisten tulosten ennakoinniksi kuin arvostelunpeloksi, joka johtuisi siitä, että yleisön läsnäoloon aina sisältyy arvosteltavaksi tuleminen uhkaa (vrt. Lehtonen 1982).

Sosiaalisen tehostamisen teoriaan sisältyy oikeastaan kaksi selittäjää, jotka ovat saaneet täsmällisen muodon subjektiivisen ja objektiivisen minän tiedostamisen teorioissa ja teorioissa yksityisen ja julkisen minän merkityksestä kommunikoinnissa. Yksityisen tai julkisen minän vaikutuksesta on kysymys sen mukaan, vaikuttaako toimintaan yksityinen sisäinen huoli toiminnan tavoitteista ja sen onnistumisesta vai huoli julkisen minän ylläpitämisestä kuulijoiden edessä. Tutkimustiedon puuttuessa voisi tätä teoriaa soveltaa myös vieraan kielen käyttötilanteeseen ja muodostaa sen pohjalta hypoteesin yhdestä suomalaisen vaikenemisen syystä: teorian puhujan omalle kielitaidolleen asettaman tavoitetasen (ihanneminän) ja hänen todellisen kielikäyttäytymisensä (todellisen minän) välisestä ristiriidasta.

Vieraan kielen puhuja on harvemmin sellaisessa tilanteessa, jossa toisena osapuolena on yleisöjoukko tai - n in kuin muuan sosiaalipsykologian termi kuuluu - "tärkeä toinen henkilö" (important other). Useammin keskustelukumppani on ventovieras. Puhujalla ei ole tarvetta myönteisen kommunikoijakuvan tarjoamiseen yleisölleen eikä hänen tarvitse pelätä kasvojensa menettämistä tärkeän henkilön edessä. Sen sijaan vieraskielisellä vastapuolella on puhujan ns. peilivaikutus (tietyissä koeasetelmissa koehenkilön eteen asetetulla peilillä on ollut koehenkilön työsuoritukseen sama vaikutus kuin työtä seuraavalla yleisöllä; ks. Carver 1981). Vieraan kielen käyttötilanteen voi ajatella herättävän puhujassa esiin subjektiivisen minän tiedostamisen: puhuja ei esitä yleisölle sitä kuvaa, jota pitää itsestään suotuisimpana, vaan sen sijaan vertaa sisäisesti todellisen minänsä - aktuaalisen puhe-suorituksensa - suhdetta ideaaliminäänsä eli siihen kielelliseen suoritukseen, jonka hän tietää oikeaksi: virheettömään, sujuvaan, syntyperäisen kaltaiseen puheeseen.

Sosiaalisen tehostamisen teorian mukaan yleisön tai suoritusta arvioivan toisen ihmisen läsnäolo vahvistaa henkilön dominoivaa responssia eli eniten harjoiteltua ja automaattistunutta suoritusta (ks. Baron ja Byrne 1977:562 ja seur.); jos dominoiva responssi on "oikea", jos esimerkiksi vieraan kielen sanontojen, idiomien ja keskustelurituaalien tuntemus sisältyy omaksuttuun kielitaitoon, henkilö pystyy aidossa kielenkäyttötilanteessa tehostamaan kielellisen tietoisuutensa käyttöä ja tavallaan ylittämään itsensä. Jos sen sijaan ne kielelliset suoritukset, jotka henkilö tietää oikeiksi, eivät sisälly dominoivaan responssiin, yleisö ja peiliin tavoin vaikuttava "aito" tilanne vahvistaessaan dominoivaa responssia eli sanojen etsintää, sääntöjen monitorointia, tietoista ääntämisen kontrollia jne. heikentävätkin suoritusta aivan hypoteesin mukaisesti.

Yleinen sosiaalisen vaikutuksen teoria - ehkä vielä perustellummin kuin puheviestinnän teoreetikkojen pelkoteoriat - antaa myös viitteitä siitä, miten suoritukseen kielteisesti vaikuttava puhumisen pelko saadaan muunnetuksi suorituskapasiteettia lisääväksi positiiviseksi viireystilaksi: Opetuksessa olisi pyrittävä vähentämään kommunikointitilanteisiin sisältyvää epävarmuutta perehdyttämällä niiden rakenteeseen toisaalta harjoituksin, toisaalta analysoimalla eri tilanteita sekä osapuolten asenteita ja odotuksia. Toiseksi opetuksen olisi ohjattava oppilasta asettamaan oma kielitaidon tavoitetasonsa realistisesti mm. välttämällä virheettömyyden ylikorostusta ja virheistä rankaisemista ja pyrkimällä palkitsemaan oppilasta kommunikointialoitteista ja onnistuneista suorituksista. Kolmanneksi opetuksen tulisi synnyttää ja ylläpitää myönteistä asennetta vierasta kieltä ja sen käyttämistä kohtaan.

Ihmisten välistä viestimistä eivät vaikeuta yksinomaan eri kielet. Kulttuureita erottavat toisistaan myös erot tavoissa, totumuksissa, jopa liikehtimisessä, eleissä ja ilmeissä, ylipäättään kaikessa symbolisessa käyttäytymisessä (vrt. Rosenthal et al. 1979:200 ja seur.; Wolfgang 1979). Eroja on myös siinä, miten kieltä itseään käytetään ihmisten välisessä kommunikoinnissa. Kulttuurien välinen ristiriita ei synny pelkästään eri kansakuntien tai maan asukkaiden ja ulkomaalaisten välillä. Se on mahdollinen milloin tahansa kun osapuolilla ei ole yhteistä kieli- ja kulttuuritaustaa; ristiriita voi syntyä esimerkiksi virkavallan ja jonkin etnisen tai sosiaalisen ryhmän välille, työnantajien ja työntekijöiden tai vaikkapa koululaisten ja opettajan välille (vrt. Thomas (1983). Kielitaidon ja kommunikoinnin esteiden pohdiskelijat tulevat helposti yksinkertaistaneeksi kielten ja kulttuurien eroja: eroja voi olla elehtimisessä, keskusteluetäisyydessä, keskustelun tempossa ja puheen äänekkyydessä, mutta ei itse kielen "järkevässä" käyttämisessä. Kielenopetuksenkin ensisijaisena tavoitteena pidetään itse kielikoodisten sanomien muotoa ja niiden muodostamisen sujuvuutta, mutta hyvin vähän huomiota kiinnitetään siihen, että kukin kielenpuhuja - sekä äidinkielen että vieraan kielen puhuja - tulkitsee niin omaansa kuin vastaapuolen kielikäyttäytymistä oman kulttuurinsa muodostaman kollektiivisen todellisuuden näkökulmasta.

Meidän mielestämme järkeviä ja loogisia ollaan kielestä riippumatta tietyllä tavalla. Argumentointi ja päättely ovat monien mielestä universaaleja eivätkä riippuvaisia kielestä. Kuitenkin juuri kulttuurien väliset erot arvojärjestelmissä ja kielen samoin kuin muidenkin symbolisen käyttäytymisen muotojen tulkinnessa aiheuttavat ongelmia silloin, kun itse vieras kieli jo tyydyttävästi hallitaan. Thomas (1983) erottaa toisistaan pragmalingvistisen ja sosiopragmaattisen kompetenssin. Pragmalingvistinen virhe on perimmältään

k i e l i virhe, joka syntyy silloin, kun äidinkielen sanontaa vastaavalla ilmaisulla ei olekaan vieraassa kielessä samaa pragmaattista tehtävää. Sosiopragmaattisen virheen syynä taas on se, että eri kulttuurien käsitys soveliaasta kielikäyttäytymisestä on erilainen.

Barnlund (1975) on osoittanut, että eri kulttuurien ja eri ihmisten käytökset niistä asioista, joita keskustelussa ei sovi käsitellä, ovat suunnilleen samat; erot koskevat kunkin aihepiirin yksityisyyden määrää (ks. myös Wolfson ja Pearce 1983). Samalla tavoin määrällisiä ovat erot kulttuurien tavassa säädellä ja tulkita kommunikaatioita. Eri kulttuureja erottavat muuttujat ovat aina suunnilleen samat, mutta kunkin merkitys vaihtelee kulttuurista toiseen. Suomalaisen puhe-kulttuurin ominaispiirteistä on hyvin niukasti empiirisiä havaintoja, mutta jotain suomalaiselle kommunikointitavalle

ominaista löytynee niistä vertailuista, joita on tehty muiden kulttuurien ja kielten välillä (ks. Condon 1978; Wolfson ja Pearce 1983; Scollon ja Scollon 1983). Virheellisiä ratkaisuja ja vääriä tulkintoja ei tehdä pelkästään kielellisessä kommunikaatiossa. Myös sallitut toiminnot ovat eri kulttuureissa erilaisia. Thomas (1983) kiinnittää huomiota siihen, miten vieraisilla oltaessa kaikki toiminnot ja hyödykkeet eivät ole samalla tavoin vapaita kuin kotona (free and non-free goods). Suomalainen isäntäväki ei odottane vieraan ottavan oma-aloitteisesti esille asetettuja hedelmiä, makeisia tai savukkeita, hakevan itselleen lupaa kysymättä drinkin tai kurkistavan isäntävään esitellessä asuintilojaan oma-aloitteisesti makuuhuoneeseen tai vaatekomeeroon. Mutta hän voi katsella puutarhaa, kurkistaa saunaan tai selaillla aikauslehtiä, äänilevykokoelmaa tai katsella kirjajhyllä.

Ei vain vieraan kielen tai kulttuurin kohtaajalle vaan myös äidinkielen käyttäjälle voivat vuorovaikutuspelin 'syvässäännöt' (Thomas 1983:108) olla vaikeita: tavallisesti suomalaisessakin keskustelussa sellaiset lopettelufrasisit kuin "soitellaan", "tulehan joskus käymään", "poikkea nyt meilläkin" on tarkoitettu yhtä vähän vierailukehotuksiksi kuin amerikkalaisen "We really must get toghether sometime". Tällaisten kohteliaisuussanojen ymmärtäminen todellisiksi vierailukutsuiksi tai yhteydenottokehotuksiksi on tietenkin yhtä kohtalokasta kuin todellisten kutsujen ymmärtämättä jääminen.

Juuri sosiopragmaattiset väärintulkinnat aiheuttavat monia väärinkäsityksiä ja kulttuuristereotyyppioita, jotka voivat vuorovaikutustilanteessa johtaa toisen intentioiden väärään tulkintaan. Tuskin japanilaiset ovat muita kansallisuuksia kohteliaampia sen vuoksi, että heidän yhteisökäyttäytymiseensä kuuluu meidän silmissämme ylenpalttisesti sellaisia rituaaleja, jotka me tulkitsemme kohteliaisuudeksi. Eivätkä saksalaiset ole muita etäisempiä sen vuoksi, että saksan kielen käyttötapoihin kuuluu - läheisenkin tuttavan tai työtoverin - teitittely. Se, että amerikkalainen "sinuttelee", siis puhuttelee etunimeltä, taputtaa olalle ja keskustelee 'luottamuksellisesti', ei välttämättä merkitse, että amerikkalaisen kanssa olisi muita helpompi ystävystyä.

Kommunikointi ja kulttuuri ovat niin kietoutuneita toisiinsa, että lähes kaikessa ihmisen sosiaalisessa kanssakäymisessä on kytkentöjä kulttuuriin; kommunikoiija kantaa omaa kulttuuriperintöään mukanaan ja toimii kaikessa interaktiossaan tiedostamattaan sen mukaisesti. Sen mukaisesti hän tulkitsee ympäristönsä tapahtumia, päättelee toisten henkilöiden tarkoitusperiä ja sen normien mukaisesti hän myös reagoi ympäristön tapahtumiin (Prosser 1978). Jokainen kulttuurin jäsen elää omassa kollektiivisessa to-

dellisuudessaan, jonka mukaisesti hän tulkitsee kaikkea symbolista käyttäytymistä ympäristössään.

Kulttuuri antaa sen asteikon, jolla keskustelun osapuoli tulkitsee toisen sanavalintoja, puheen sävyä, intonaatiota, korostuksia, eleitä, fyysistä läheisyyttä tai etäisyyttä, epärointejä, puhumisen nopeutta ja vaikenemista. Silloin kun keskustelun osapuolet edustavat eri kulttuureja, tulkitsee kumpikin toisen symbolista käyttäytymistä oman todellisuutensa näkökulmasta. Seuravaan on koottu joukko kommunikoinnin tulkintaan vaikuttavia tekijöitä vertaamalla toisiinsa kahta kuvitteellista kulttuuria, A:ta ja B:tä. Jotkin eroista on osoitettu vallitseviksi amerikkalaisen ja japanilaisen, jotkin amerikkalaisen ja brittiläisen kulttuurin ja kommunikointitavan välillä. Useimpia niistä tarvitaan, kun suomalaista puhumisen tapaa kuvataan, vaikka ominaisuuksien määrästä ei olekaan mitattua tietoa.

(1) eksplisiittisyys - implisiittisyys

Kulttuuri A käyttää kieltä eksplisiittisesti. Se odottaa viestiltä selkeyttä, sujuvuutta, osuvuutta ja sanoman sisällön täsmällistä ja "loogista" esiintuomista itse puhutussa viestissä. Kulttuurissa B sanottavan suora kielellinen ilmaiseminen saatetaan tulkita loukkaavaksi ja kuulijan älyllistä kykyä aliarvioivaksi. Se arvostaa ja käyttää implisiittistä kommunikointia, mikä taas tekee A:n edustajan epävarmaksi toisen tavoitteista. Eksplisiittisyyttä arvostavan kulttuurin edustaja ei puolestaan tiedä vaikuttavansa B:n näkökulmasta uskossaan selväsanaisiin sopimuksiin jopa lapsenuskoisen naiivilta.

(2) symmetrisyys - komplementaarisuus

Kulttuuri A minimoi interaktiossa osanottajien välisiä status-, sukupuoli- ja ikäsuhteita. Kulttuurin A edustaja pyrkii käyttämään vain vähän interaktiorituaaleja ja muodollisia sanakänteitä. Hän ei keskustelussa käytä titteleitä ja arvonimiä, ja jos mahdollista, hän puhuttelee etunimeltä tai lempinimeltä. Kulttuurin B tunnusmerkkeihin kuuluu komplementaaristen suhteiden arvostaminen: interaktiossa korostetaan isännän ja vieraan rooleja, otetaan huomioon arvo- ja valtasuhteet, sukupuoli, esimiehen ja alaisen välinen suhde ja interaktion osanottajien ikäerot. Keskustelussa käytetään arvonimiä ja muita komplementaarisuutta osoittavia puhuttelusanoja ja rituaalistista ainesta.

(3) solidaarisuus - yksityisyyden kunnioittaminen

Kulttuurin A edustajan omaksumaan interaktiokäyttäytymiseen kuuluu solidaa-

risuuden osoittaminen toista kohtaan osallistumalla aktiivisesti kommunikoidulla tämän iloihin ja suruihin. Kohteliaisuutta kulttuurin A edustaja osoittaa toiselle viestimällä läheisyyttä ja empatiaa sekä kielellisesti että nonverbaalisesti (fyysinen läheisyys, olalle taputtaminen jne.). Kulttuurin B edustaja osoittaa kohteliaisuutta kunnioittamalla toisen yksityisyyttä. Kulttuurin A edustajan tarkoittaman kohteliaisuuden hän joko tulkitsee tunkeilemiseksi tai ymmärtää väärin luottamuksellisen ystävyyden merkiksi. Kumpikin haluaa olla toiselle kohtelias, mutta kumpikin tulee tulkituksi väärin. Edellisen koetaan tunkeutuvan puhuteltavan yksityiselle suoja-alueelle, jälkimmäistä taas saatetaan pitää kylmänä, etäisenä ja vaikeasti lähestyttävänä.

(4) avoimuus - sulkeutuneisuus

Varsinkin ulkopuoliset pitävät kulttuurin A edustajia avoimina. He paljastavat keskustelussa toiselle paljon sellaista eri aihepiireihin kuuluvaa, mitä toinen on tottunut pitämään luottamuksellisena. Kulttuurin B edustajilla niiden asioiden määrä, jotka sopii saattaa lähimpiin ulkopuolisen keskustelukumppanin tietoon, on pienempi. Kulttuurin B jäsenten 'minän' sosiaalinen kerros on kulttuurin A edustajan minän rakenteeseen verrattuna ohut (ks. Barnlund 1975; Lehtonen 1984). Kulttuurien välisessä interaktiossa A:n edustaja pitää B:n edustajaa pinnallisena, tämä taas A:n edustajaa hämmentävän avoimena.

(5) esittäjäkeskeisyys - ymmärtäjäkeskeisyys

Kulttuurissa A ihmisen menestyksen mittari on hänen esiintymiskyynsä. Tässä kulttuurissa puhumisen tärkeä tehtävä on oman kommunikoidjakuvan antaminen toisille sujuvan ja vakuuttavan puheasuorituksen kautta. Kulttuuri B on ymmärtäjäkeskeinen. Siinä sosiaalinen taito mitataan kyvyllä ymmärtää ja tulkita tilanteita ja sanomia niiden sisältämien implisiittisten viestien kanalta. Sujuva ja vakuuttava puheasuoritus ei ole sosiaalisen menestymisen tärkein ehto.

(6) nopea aika - hidas aika

Kaksi kulttuuria voivat erota toisistaan suhteessaan aikaan ja keskustelun nopeuteen: toiselle saattavat olla ominaisia pitkät keskustelupuheenvuorot ja heikko keskeytetyksi tulemisen sietokyky, pitkät tauot ja pitkät odotusajat kysymysten ja vastausten välillä, vaikenava palautekäyttäytyminen kuuntelijana ja hyvä hiljaisuuden sietokyky. Toisen kulttuurin edustajan omaksumaan käyttäytymiseen taas voivat kuulua lyhyet puheenvuorot, joita toinen

alinomaa keskeyttää, äänekkäät palautteet kuten huudahdukset, pikkusanat, kommentoinnit ja täydennyskysymykset ja siten hyvä keskeytetyksi tulemisen sietokyky, lyhyet tauot ja nopeat puheenvuorojen vaihdot sekä heikko hiljaisuuden sietokyky. Toiselle keskeytetyksi tuleminen on merkki kuulijan erimielisyydestä. Se tulee tulkituksi vihamielisyyden ilmaisuksi ja aiheuttaa tietenkin puhujassa ärtymystä. Toisen kulttuurin edustajalle taas keskeytetyksi tuleminen on merkki kuulijan kiinnostuksesta ja puhuja tulkitsee keskeytykset luottamuksen ja yhteistyöhalukkuuden merkeiksi. Keskustelussa, jossa toinen osapuoli edustaa nopeiden puheenvuoron vaihdosten kulttuuria, toinen hidasta, joutuu nopea keskustelija tahtomattaankin aloitteentekijän ja keskustelun säätelijän rooliin. Odotettuaan normaalin puheenvuoron siirtoajan hän joutuu, ollakseen kohtelias ja viestiäkseen osallistumishaluaan, ottamaan uudelleen aloitteen käsiinsä. Hänen näkökulmastaan hidas vaihtaja vaikenä ja oli ottamatta puheenvuoroa haltuunsa tarkoituksellisesti. Hitaampi keskustelija alkaa näyttää hänen silmissään varautuneelta, syrjäänvetäytyvältä, epävarmalta tai jopa vihamieliseltä. Helposti hänelle syntyy myös se käsitys, että toisella ei ole keskusteltavasta asiasta mitään sanottavaa, että tämän tiedot ovat puutteelliset, että tällä on hieman hidasta ajatuksenkulku tai että tälle joko keskustelunaihe tai hän itse ovat jostain syystä kiusallisia.

Kielenpuhujat omaksuvat kulttuurinsa keskustelutempon ja suhtautumisen taukoihin ja hiljaisuuteen hyvin varhain. Umiker-Sebeok (1981) on osoittanut, miten amerikkalainen lapsi alkaa kolmesta viiteen vuoden iässä käsitellä ja tulkita keskustelun hiljaisuutta aikuisen tavoin. Umiker-Sebeokin mukaan amerikkalainen esikoululapsi osaa viiden vuoden ikäisenä paitsi itse välttää keskustelutaukoja ottamalla puheenvuoronvaihtotilanteen syntyessä mahdollisimman nopeasti itselleen puheenvuoron myös säätelämään keskustelutilanteita niin, että hänen keskustelukumppaninsa joutuu myös omaksumaan saman hiljaisuuden tulkinnan ja saman keskustelutempon (Umiker-Sebeok 1981:312-313).

Eri kulttuurit on mahdollista asettaa omalle paikalleen sellaisella akselilla, joka ilmaisee kunkin suhtautumista puhumiseen ja hiljaisuuteen. Sen toisessa päässä ovat puhuvat kulttuurit eli kommunikaatioyhteiskunnat. Niissä suhtautuminen hiljaisuuteen on kielteistä. Vaikenevaa ihmistä pidetään arkana ja heikkona. Ihmisten yhdessäolon väline on puhe. Amerikkalainen yhteiskunta sijoittuisi lähelle asteikon tätä ääripäätä. Tyypillinen amerikkalainen tekee keskustelualoitteita ja yrittää saada puhetta syntymään vain välttääkseen hiljaisuutta. Toiseen ääripäähän sijoittuisivat ne kulttuurit,

joissa myös hiljaisuus on kommunikoinnin keino, joissa vaikeneminen osoittaaakin lujuuutta, viisautta ja henkistä voimaa ja joissa sosiaalinen kanssakäyminen ei edellytä jatkuvaa äänessäoloa, joissa viestitään myös vaikenemalla ja joissa hiljaisuudella on monia merkityksiä. Suomalainen kulttuuri on parhaillaan siirtymässä akselin hiljaisesta päästä kohti angloamerikkalaisia puhekäyttäytymisen normeja (vrt. Lehtonen 1983a).

Taito ottaa vastaan, pitää ja luovuttaa toiselle puheenvuoro keskustelussa tiettyjä puheen keinoja käyttämällä ja vastaavasti tiettyjä toisen puheen sisältämiä vihjeitä seuraamalla kuuluu kielen mukana omaksuttuihin sosiaalisiin taitoihin. Scollon ja Scollon (1983) ovat osoittaneet, miten kulttuurien väliset erot puheenvuorojen vaihtumisjärjestelmässä voivat johtaa moniin väärinymmärryksiin. Yksi puheenvuorojen vaihtumisjärjestelmään sisältyviä muuttujia on aika siinä mielessä, kuinka nopeasti keskustelun osallistujan odotetaan ottavan puheenvuoron itselleen toisen lopetettua ja miten pitkiä hiljaisia jaksoja keskustelijat yleensä kiusaantumatta sietävät (ks. Lehtonen ja Sajavaara 1984; Lehtonen 1984).

Keskustelu on kommunikaatiotilanne, jossa puheenvuorot siirtyvät henkilöltä toiselle, jossa kysytään, vastataan ja kommentoidaan toisen puheenvuoroja. Äskettäin on ryhdytty tarkkailemaan myös sitä aikaa, jonka kysymyksen esittäjä odottaa vastausta, tai sitä aikaa, jonka verran keskusteleva ryhmä sietää keskustelussa syntyvää hiljaisuutta ennen kuin alkaa kokea sen kiusallisena ja viimein ahdistavana. Vaikka eksakteja mittauksia ei vielä olekaan käytettävissä, näyttää ilmeiseltä, että suomalaisen keskustelijan hiljaisuuden sietokyky on huomattavasti keskieuropalaista ja amerikkalaista suurempi. Suomalaisen keskustelun tempo on jopa verkkaisempi kuin keskieuropalaisittain hitaan ruotsalaisen. Ruotsinkielinenkin suomalainen pitää ruotsinmaalaisista keskustelua usein tempoltaan liian nopeana, ja monet Ruotsissa asuvat suomalaiset ovat kokeneet, miten heidän on pysyttävä erityisen valppaina saadakseen suunvuoron heille liian nopeatempoisessa ruotsinkielisessä keskustelussa. Kuitenkin ruotsalainen keskustelu on Jens Allwoodin (1981) mukaan selvästi keskieuropalaista hitaampaa ruotsalaisten paremman hiljaisuuden sietokyvyn ja pitemmän puheenvuorojen välisen odotusajan johdosta. Allwood liittää hiljaisuuden sietokyvyn ja pitkät odotusajat alhaiseen puheen keskeyttämisen sietokykyyn. Keskustelun tempo on nopeampi Keski-Euroopassa ja Amerikassa sen vuoksi, että näissä kulttuureissa puhujat sietävät pohjoismaalaisia paremmin keskeytetyksi tulemisen.

Erot eri kulttuureissa esiintyvissä puheenvuorojen välisissä tauoissa saattavat sekä hitaamman että nopeamman 'vaihtajan' puolelta johtaa toisen motiivien väärään tulkintaan. Kun nopeampi vaihtaja lopettaa puheenvuoronsa,

odottaa oman tottumuksensa mukaisesti normaalin ajan ja havaitsee, että keskustelukumppani ei ole ottanut puheenvuoroa itselleen, hän ymmärtää, että hänen on jatkettava omaansa (Scollon ja Scollon 1983). Hänen hitaampaa vaihtonopeutta seuraamaan oppinut keskustelukumppaninsa, joka kerta toisensa jälkeen huomaa myöhästävynsä puheenvuoron ottamisyrityksessään, pitää nopeata päällekkäyvänä, itsekeskeisenä, tunkeilevana, kärsimättömänä ja dominoivana johdattelijana. Kohtalokkaat molemminpuoliset toisen viestintäasenteiden ja tavoitteiden väärintulkinnat saattavat perimmäältään johtua vain sekunnin murto-osien eroista kummankin omassa kulttuurissaan omaksumissa odotusajoissa (Scollon ja Scollon 1983; Lehtonen 1984). Keskustelun tempoeroihin voi liittyä myös muita kulttuuritekijöitä: esimerkiksi erilainen käsitys siitä, mitkä asiat ovat yksityisiä ja mistä saattaa vieraamman puhekumppanin kanssa keskustella, tai siitä tavasta, jolla osoitetaan kohteliaisuutta puhekumppania kohtaan.

Suomalaisen käyttäytyminen kuuntelijana on yksi niistä suomalaisen puhumisen ominaispiirteistä, jotka selittävät niin ulkomaalaisen saamaa mielikuvaa hiljaisesta suomalaisesta kuin myös suomalaisen vieraskielisissä puhe-tilanteissa kokemia vaikeuksia. Keskustelu ajatellaan tavallisesti tilanteeksi, jossa kukin puhuu vuorollaan ja muut kuutelevat. Kuulija ei kuitenkaan ole vain passiivinen sanoman vastaanottaja: hän myötäilee eri tavoin puhujaa, osoittaa kuuntelevansa, osoittaa olevansa innostunut tai ikävystynyt, olevansa eri mieltä puhujan kanssa tai kannattavansa puhujan ajatuksia. Tämä kuulijan palautekäyttäytyminen on sekä keskieurooppalaisessa että amerikkalaisessa keskustelussa yleensä äänekästä. Kuulija myötäilee puhujaa erilaisilla äännähdyksillä ja pikku sanoilla (uh-mhm, yeah, right, I see, really jne.). Usein hän myös keskeyttää puhujan kommenteilla ja välikysmyksillä. Myöskään tyypillinen suomalainen kuulija ei ole passiivinen. Hän vaihtaa katseita puhujan kanssa, hän osoittaa eleillään ja ilmeillään mielenkiintoaan ja suhtautumistaan - mutta hän vaikenee. Hiljainen suomalainen on myös hiljainen kuuntelija. Sanallisen myötäilyyn mahdollisuus on olemassa suomessakin (joo joo, vai niin, aivan, kyllä kyllä, ohhoh), mutta kuulijan kovin innokasta ääntelyä pidetään helposti kiusallisen tungettelevana. Se saattaa sopia humalaiselle, mutta se ei sovi asialliseen keskusteluun. Suomalainen puhuja haluaa ympärilleen hiljaisia kuulijoita.

Suomalaisen vieraan kielen käyttäjän ongelmaa lisää vielä se, että hän ei ilmeisesti kykene käyttämään vieraskielisen keskustelun aikana edes niitä nonverbaalisia vihjeitä, joita hän käyttää äidinkieleessään. Tämän voi päätellä kokeesta, jossa koehenkilöt saivat arvioida keskustelijoiden asenteita ja suhtautumistapoja nauhasta, jossa keskustelun taukoja oli manipuloitu.

Alustavat tulokset näkyvät osoittavan, että pienetkin muutokset keskustelun puheenvuorojen välisten taukojen kestoissa vaikuttavat suomalaisten äidin-kielisistä keskustelijoista tekemiin arvioihin. Sen sijaan he eivät näy pysyvän havaitsemaan ja tulkitsemaan vieraskieliseen keskusteluun aikaansaatuja tempoeroja.

Henri Broms (1983) kuvaili eräässä artikkelissaan Suomea mystisen hämäräksi maaksi, jonka kulttuuria luonnehtii voimakasta esisiperialaista traditiota edustava hiljaisuus. Suomalaiselle näytelmälle ja elokuvalle ovat Bromsin mukaan ominaisia tarkoituksettomat vaikenavat tuijotukset ja esityksen kulun keskeyttävät pitkät äänettömät, liikkumattomat kohtaukset, jotka eivät ole funktionaalisia niin, että ne olisivat juonen kulkuun liittyviä oivallushetkiä. Suomalainen näytelmä heijastaa tietenkin suomalaista elämäntapaa, jonka verkkaisuus paljastuu meille itsellemme vasta kun se asetetaan rinnakkain nopeammin tapahtumisen rytmin kanssa. Näin käy television ja elokuvien ansiosta. Samoin kuin suomalaisen näytelmätoteutuksen verkkaisuus amerikkalaisen televisioelokuvan rinnalla, saattaa jo lähitulevaisuudessa suomalaisen televisiokeskustelun tai uutisohjelman hitaus tuntua yhtä kiusalliselta kuin TV:n alkuaikojen televisiomainos tämän päivän katsojan silmissä.

Suomalainen tapahtumisen verkkaisuus tulee kohtalokkaalla tavalla esiin keskusteluissa puheenvuoron käyttäjinä nopeampien ulkomaalaisten kanssa. Pertti Widén (1984) on koonnut havaintoja saksalaisten kokemuksista suomalaisten neuvottelukumpaneittensa kanssa. Widénin mukaan yksi ero suomalaisten ja saksalaisten välillä on saksalaisten suurempi kommunikaationopeus, joka ilmenee myös välittömämpänä reaktionopeutena. Suomalaisen hitauden ja puheenvuoron aloituksissa myöhästymisen kukin tulkitsee omalla tavallaan. "Suomalaisilla kestää niin kauan tästä tänne", oli muuan Widénin haastattelusta sanonut ja näyttänyt matkaa otsasta suuhun.

Suomalainen vaikenee myös vieraalla kielellä. Suomalaisen vieraan kielien käytön kankeuden syynä voi olla puutteellinen kielitaito ja puutteellinen taito toimia erilaisissa viestintätilanteissa. Joissakin tapauksissa suomalainen kuitenkin epäonnistuu siksi, että hän noudattaa myös vieraassa kielessä oman kielensä ja kulttuurinsa hiljaisuutta ja puheenvuorojen ajoitusta koskevia normeja. Vieraskieliseen keskusteluun, esimerkiksi konferenssiin osallistuvalla suomalaisella jää kolme "strategiaa"; (1) Pysyttäytyminen kokonaan keskustelun ulkopuolella, mikä kuitenkin voidaan tulkita vihamielisyydeksi ja tahalliseksi syrjäänvetäytymiseksi. (2) Vaikeneva osallistuminen keskusteluun, äänetön myötäily, josta seuraa, että suomalaista osanottajaa ei huomata. "Puhumaton ihminen on näkymätön ihminen." (3) Aktiivi-

nen" osanotto, joka suomalaisen tapauksessa merkitsee yleensä myöhästymisiä yrityksissä saada puheenvuoro, kömpelöitä aloituksia ja hidasta, epäsujuvaa puheetta (Lehtonen ja Sajavaara 1983).

Nämä suomalaisen vaikeudet eivät johdu yksin siistä, että hänellä olisi syntymälahjana hidas puhe ja kankea kieli. Hän on vain omassa kulttuurissaan ja omaa kieltään käyttäessään oppinut erilaisen puhumisen ajoituksen ja erilaisen tavan käyttää puheetta ja hiljaisuutta viestimisen keinoina.

Mitä mahdollisuuksia suomalaisella on selviytyä vieraan kielen puhujana? Onko ainoa mahdollisuus vieraan kielen ja vieraan kulttuurin normien ja odotusten täydellinen omaksuminen? Tällaisen tavoitekulttuuriin mukautumiseen, vierasmaalaisuuden peittelemiseen ja mahdollisimman näkymättömäksi naamioitumiseen tähtäävän kielitaidon saavuttaminen ei ole kaikille mahdollista. Sen vaihtoehtona voisi olla eräänlainen alistuvan vähemmistön strategia: Suomalainen vieraan kielen käyttäjä, jonka kommunikointi joka tapauksessa poikkeaa kohdekulttuurin käyttäytymistavoista, opetetaan tiedostamaan oman käyttäytymisensä erilaisuudet ja niiden sanoman vastaanottajassa aiheuttamat reaktiot sekä toisaalta kohdekulttuurissa kulttuurienväliseen vuorovaikutukseen vaikuttavat ennakkoluulot ja asenteet (ks. Kraft 1978:412 ja seur.)

Sekä vieraan kielen käyttäjän että hänen keskustelukumppaninsa asenteisiin voi sisältyä myös etnosentrisyyttä eli emotionaalista uskoa oman kulttuurin ja kielen paremmuuteen tai toisen edustaman kulttuurin tai rodun huonommuuteen. Myös tällaisen tiedon tulisi sisältyä vieraan kielen ja kulttuurin opetukseen. Kanssakäyminen vieraan kielen ja kulttuurin edustajan kanssa onnistuu vain, jos kumpikin osapuoli tiedostaa toiseen kohdistuvat odotukset, stereotyyppiat ja asenteet - kielteisetkin.

Puhumisen ja kuuntelemisen taito on myös vieraan kielen käytön perustaitoja. Sitä maailmaa, jossa nykysuomalainen elää, voi hyvin nimittää viestintäyhteiskunnaksi. Se on jatkuvasti kansainvälistyvä yhteiskunta, jossa hiljainen suomalainen selviytyy yhä huonommin ja jota hiljainen suomalainen yhä huonommin pystyy palvelemaan. Viisas ei enää olekaan se, joka uskoo vaikeuksella saavuttavansa enemmän kuin osallistumalla keskusteluun ja yhteiskunnan vuorovaikutustilanteisiin. Myös jatkuvasti lisääntyvät kansainväliset ja kulttuurien väliset kontaktit edellyttävät - ja aikaansaavat - kommunikaatioasenteiden ja -tottumusten muuttumista. On paikallaan toivoa, että vaikenevasta suomalaisesta kasvaa kommunikoiva kielitaitoinen suomalainen.

Kirjallisuus

- Allwood, Jens 1981. Finns det svenska kommunikationsmönster, teoksessa Vad är svensk kultur, Papers in Anthropological Linguistics 9, Göteborg: Institutionen för lingvistik.
- Barnlund, Dean C. 1975. Public and private self in Japan and the United States: communicative styles of two cultures. Tokyo: The Simul Press.
- Baron, R.A. and D. Byrne 1977. Social psychology. Boston: Allyn and Bacon.
- Broms, Henri 1983. Suomi - mystisen hämärän maa, Suomen Kuvalehti 1983, 42:50-52.
- Burgoon, Judee K. 1976. The unwillingness-to-communicate scale: development and validation, Communication Monographs 13, 60-69.
- Carver, Charles S. 1981. The self-attention-induced feedback loop and social facilitation, Journal of Experimental Social Psychology 17, 545-568.
- Clevenger, Theodore, Jr. 1959. A synthesis of experimental research in stage fright, Quarterly Journal of Speech 45, 134-145.
- Condon, John C. Jr. 1978. Intercultural communication from a speech communication perspective, teoksessa Fred L. Casimir (toim.), Intercultural and international communication, Washington D.C.: University Press of America, 383-406.
- Gardner, R.C. ja R.N. Lalonde 1983. The socio-educational model of second language acquisition: an investigation using Lisrel causal modeling, Journal of Language and Social Psychology 2, 1-15.
- Geissner, Hellmut 1975. Ist Schweigen Gold? teoksessa Reden und reden lassen, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 183-198.
- Klopf, Donald W. ja Ronald E. Cambra 1979. Communication apprehension among college students in America, Australia, Japan, and Korea, The Journal of Psychology 102, 27-31.
- Kraft, Charles H. 1978. Worldview in intercultural communication, teoksessa Fred L. Casimir (toim.), Intercultural and International Communication. Washington D.C.: University Press of America, 407-428.
- Lehtonen, Jaakko 1982. Tulkitseva esittäminen: taidemuoto, viestintätapahtuma, opetusmenetelmä, Virke 1982, 1:23-28.
- Lehtonen, Jaakko 1983a. Puhetaito, yksilö ja yhteiskunta, teoksessa Jaakko Lehtonen (toim.), Puhekasvatus koulussa ja yhteiskunnassa. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 31, 5-24.
- Lehtonen, Jaakko 1983b. Viestintäarkuus, esiintymispelko ja sosiaalinen ahdistuneisuus, teoksessa Jaakko Lehtonen (toim.), Puhekasvatus koulussa ja yhteiskunnassa, Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 31, 133-152.

- Lehtonen, Jaakko 1984. Sprachlogigkeit: eine Folge der Sprechangst, Kultur oder Persönlichkeit, 17. Fachtagung der DGSS, 13.-16.10.1983 Marburg. Painossa.
- Lehtonen, Jaakko ja Kari Sajavaara 1983. Me vaikenevat suomalaiset, Teema-Linkki, Yleisradion henkilökunnan tiedotuslehti, helmikuu 1983.
- Lehtonen, Jaakko ja Kari Sajavaara 1984. The silent Finn, teoksessa Muriel Saville-Troike and Deborah Tannen (toim.), Functions of silence, Norwood, N.J.: Ablex. Painossa.
- Manninen, Seija 1984. Communication apprehension: a study of the factors contributing to anxiety experienced by Finnish speakers of English. A Pro Gradu Thesis. University of Jyväskylä: Department of English.
- McCroskey, James 1977. Classroom consequences of communication apprehension, Communication Education 26, 27-43.
- McCroskey, James & J.A. Daly 1976. Teachers' expectations of the communication apprehensive child in the elementary school, Human Communication Research 3, 67-72.
- Paivio, Allan ja Wallace E. Lambert 1959. Measures and correlates of audience anxiety ("stage fright"), Journal of Personality 27, 1-17.
- Paulus, Pul B. 1980. Psychology of group influence. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Phillips, Gerald M. 1968. Reticence: pathology of the normal speaker, Speech Monograph 35, 39-49.
- Pilkonis, P.A. 1977. The behavioral consequences of shyness, Journal of Personality 45, 596-611.
- Prosser, Michael 1978. The cultural dialogue: an introduction to intercultural communication. Boston: Houghton Mifflin.
- Rosenthal, Robert, Judith A. Hall, M. Robin DiMatteo, Peter L. Rogers ja Dane Archer 1979. Sensitivity to nonverbal communication: the PONS test. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Scollon, Ron ja Suzanne B.K. Scollon 1983. Face in interethnic communication, teoksessa Jack C. Richards and Richard W. Schmidt (toim.), Language and communication, London: Longman, 156-188.
- Stedje, Astrid 1982. Sprechabsicht und Lückenindikatoren, Zeitschrift für germanistische Linguistik 10, 156-172.
- Stedje, Astrid 1983. "Brechen sie dies rätselhafte Schweigen" - Über kulturbedingtes, kommunikatives und strategisches Schweigen, teoksessa Inger Rosengren (toim.), Sprache und Pragmatik: Lunder Symposium, Stockholm: Almqvist & Wiksell, 7-35.

- Thomas, Jenny 1983. Cross-cultural pragmatic failure, Applied Linguistics 4, 91-112.
- Umiker-Sebeok, D. Jean 1981. Silence is golden? The changing role of non-talk in preschool conversations, teoksessa M.R. Key (toim.), The relationship of verbal and nonverbal communication.
- Valkonen, Tarja 1983. Viestintäarkeus: kokeellisen puheviestintätutkimuksen haasteita, teoksessa Jaakko Lehtonen (toim.), Puhekasvatus koulussa ja yhteiskunnassa, Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 31.
- Widén, Pertti 1984. Kommunikatiivisuus on valttia Saksan markkinoilla. Mark 1983, 10.
- Wolfgang, A., ed. 1979. Nonverbal Behavior: applications and cultural implications. New York: Academic Press.
- Wolfson, Kim ja W. Barnett Pearce 1983. A cross-cultural comparison of the implications of self-disclosure on conversational logics, Communication Quarterly 31, 249-256.
- Zimbardo, Philip G. & al. 1977. Shyness. Reading, Mass.: Addison-Wesley.